

октября 1996 г. 3. Советское гражданское право: Учебник / Под ред. О.А. Красавичкова. М., 1985. 4. Свердлов Г.А., Страушинг Э.Л. Понятие и юридическая природа самозащиты гражданских прав // Гос. и право, 1998. №5. 5. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. М., 2000. 6. Советское гражданское право: Учебник / Под ред. В.А. Рясенцева. М., 1986. 7. Стоякин Г.Я. Меры защиты в советском гражданском праве. Дисс... канд. юрид. наук. Свердловск, 1973. 8. Комментарий части первой Гражданского кодекса Российской Федерации для предпринимателей / Под ред. М.И. Брагинского. М., 1995. 9. Гражданское право. Учебник. Часть 1 / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. М., 1989. 10. Пугинский Б.И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях. М., Юридическая практика, 1984. 11. Алексеев С.С. Общая теория социалистического права. Вып.2. Свердловск, 1964. 12. Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. М., 1972. 13. Кораблева М.С. Защита гражданских прав: новые аспекты // Актуальные проблемы гражданского права / Под ред. М.И. Брагинского. М., 1999.

Надійшло до редакції 19.02.02

І.В. Венедиктова

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «УПРАВЛІННЯ» В ІНСТИТУТІ ДОВІРЧОГО УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ

В умовах введення нових ринкових механізмів змінюється і змістове навантаження правових категорій. Набуваючи нового досвіду господарювання на засадах тотальної інтеграції, українська доктрина і практика зіткнулися з проблемами недосконалої національного законодавства, що проявляються у відсутності необхідних правових механізмів та невизначеності окремих понять уже існуючих категорій. На порозі вступу в дію нового Цивільного кодексу гостро постають проблеми тлумачення закріплених у ньому правових новел. Це стосується й інституту довірчого управління майном, мета введення якого – ефективне управління чужою власністю. Такий інститут розрахований на управління об'єктами державної власності, недержавними пенсійними і страховими фондами, інвестиційними потоками, майном громадських некомерційних об'єднань, індивідуально визначеним майном окремих громадян (у тому числі недієздатних і обмежено дієздатних), благодійницьку діяльність тощо. При такій широкій сфері застосування особливо гостро постає проблема визначення поняття управління, тобто встановлення загальних меж, у яких довірчий управляючий уповноважений реалізовувати свої права та обов'язки. Розуміння управління як форми впливу держави на господарювання фізичних і юридичних осіб на сьогоднішній день не актуальне. І тому детермінація управління в такому ракурсі, як воно представляється у праві повного господарського відання та праві оперативного управління майном не задовольняє сучасним вимогам.

Управління завжди являє собою певного роду діяльність. В межах цивільного права управління означає здійснення певних дій стосовно майна і майнових прав. Суди, встановлюючи, чи управляла особа майном, приділяють особливу увагу тим фактам, що пов'язані з шкелуванням про майно, його використанням, наявністю у особи права прибрати участь у справах стосовно цього майна. До того ж, при розгляді справ про спадкування суд звертає увагу на те, чи вступив позивач в управління або володіння успадкованим майном [1]. Та-

ким чином, судова практика розмежовує поняття управління і володіння ним. Причому володіння визначається то як фізичне, то як господарське панування над річчю [2, с.95]. Цивілістична доктрина найчастіше називає володінням юридично забезпечену можливість фактично мати майно, здійснювати господарські або інші фізичні дії з майном, мати право захисту свого володіння від посягань з боку третіх осіб. Володіння встановлюється з права власності або з договору, має бути постійним, відкритим і не викликаючим сумніву.

Римське право розрізняло категорії володіння та утримування. Таке розмежування дуже доречно було реціційоване багатьма країнами континентального права [3, с.192]. Якщо особа володіє для себе, вона має статус володаря, а якщо вона володіє для іншої особи – утримувача. Таке становище не викликає непорозумінь при визначенні відносин «власник – управитель», «власник – зберігач», «власник–орендар» тощо. О.С. Іоффе, досліджуючи право власності зарубіжних країн [2, с.140], виділив двох суб'єктів, які можуть реалізовувати це право – формального власника і використовуючого функціонера. Останній і реалізує право власності першого, утримуючи його майно шляхом виконання функцій щодо набуття прав для власника і виконання його обов'язків.

Невід'ємним від права володіння майном є, як правило, право користування цим. Під правом користування розуміється можливість експлуатації господарчих або інших корисних властивостей майна, а також його споживання, привласнення плодів і доходів з цього майна. Проте, право довірчого управління користуватися довіреним майном обмежене інтересом уставника управління. Довірчий управляючий діє не для задоволення власних потреб, і тому право застосування майна, право на плоди і доходи належать уставнику управління, якщо інше не прописано в договорі довірчого управління.

Законодавець у понятті довірчого управління майном вказує на активну поведінку управляючого у сфері виконання юридичних та фактичних дій стосовно довіреного майна. Такі функції управляючої особи не можуть охопитися ні правоможністю володіння, ані правоможністю користування. Отже, управляючому надано можливість визначати юридичну долю майна шляхом зміни його належності, стану або призначення, тобто можливість використовувати право розпорядження цим майном. Таким чином, ми дійшли висновку, що управляти майном – означає виконувати дії по розпорядженню, володінню і користуванню ним у межах, встановлених договором про довірче управління. На подібній позиції стосовно реалізації управляючим повноважень власника стоїть Л.Ю. Міхєєва яка визначає управління як здійснення управляючим права володіти і користуватися певними речами, висувати для реалізації свого права законні вимоги, відповідати майном підприємства за борговими зобов'язаннями, пов'язаними з управлінням підприємством як майновим комплексом і виниклими до встановлення такого управління [4, с.115]. Не зовсім зрозумілою є позиція М.М. Слюсаренського, який в одних випадках вважає управління засобом реалізації суб'єктивного майнового права, що складається з одного або групи правоможностей, а в інших – тільки засобом реалізації права власності в цілому [5, с.83]. Не можна погодитися з думкою Л.Г. Сфимова про те, що управління – це складні правовідносини, які містять ознаки декіль-

кох цивільно-правових договорів [6, с.233]. Авторка не тільки відмовляє договору довірчого управління майном у самостійному існуванні, а й розглядає категорію управління через сукупність декількох договорів, тоді як насправді управління може реалізовуватися шляхом укладення договору, а може встановлюватися з іншого юридичного факту. Управління може бути як наслідком встановлення договірних відносин (наприклад, при підписанні договору довірчого управління майном), так і підставою для встановлення договірних відносин (коли підприємство на праві оперативного управління майном або повного господарського відання укладає угоди щодо розпорядження майном).

Деякі автори відокремлюють правоможність управління від «тріади» правоможностей власності. Так, Р.А. Майданик виділяє такі види дій довірчого управління: 1) управління, володіння та зберігання майна; 2) управління, володіння та розпорядження майном з метою отримання прибутку; 3) управління, володіння та розпорядження майном з метою інвестування; 4) управління та контроль; 5) управління, розпорядження та застава [7, с.40]. Таким чином, автор додержується класифікації правоможностей власності, яку запропонував англійський юрист А. Оноре. Він виділяв у категорії власності права володіння, користування, управління; право на прибуток від використання речі; право на вирішення юридичної долі речі; право на вільне використання речі; право передавати річ; право на безстрокове використання тощо. Ця класифікація залишається провідною в англо-американському праві донині. В різних інтерпретаціях перелічені правоможності дають близько півтори тисячі варіантів реалізації права власності. В порівнянні з традиційними для нашої правової системи трьома правоможностями – це просто необмежене коло можливих господарських відносин. Правоможності управління за цією класифікацією тлумачаться як визначення того, яким чином, протягом якого терміну і якою особою річ може використовуватися. Можливість розглядати управління як самостійну окрему правоможність у складі права власності якраз і заперечує М.М. Слюсаревський посилаючись на те, що таку правоможність неможливо відокремити від традиційно прийнятої тріади права власності, як і неможливо визначити обсяг правоможностей, властивих управлінню [5, с.83]. Автор пропонує мислити управління як правоможність з однорідним постійним юридичним змістом, як стійкий набір частин правоможностей, які входять до складу права власності. На нашу думку, управління – це абстрактна категорія, яка існує і в кожній з правоможностей тріади права власності, і може бути винесена в окрему правоможність, а також існує і поза правом власності.

У цивілістичній науці давно постало питання про те, що визначення права власності як сукупність правоможностей з володіння, користування і розпорядження на сьогоднішній день не актуальне. Цій тріаді вже явно недостатньо для розкриття юридичної специфіки права власності, його відокремленості від повноважень інших володарів майна, які не є його власниками. Виділення вищезазначеної тріади відбулося і закріпилося в нашому праві скоріше історично, а не виходячи правничої чи з економічної потреби. І тому зараз, як вірно зазначає Суханов С.О., буде скоріше помилкою уявляти цю тріаду як єдино можливий і вірний варіант розкриття змісту права власності. Мабуть, прийшов час

переминити погляди стосовно цих прав, виявити та закріпити в науковій доктрині й законодавстві більше коло повноважень власника, яке б досить чітко відокремлювало його правовий статус від статусу інших володарів на одне і те ж саме майно. Так, класики цивільної думки (А.В. Венедиктов, Д.М. Генкін та ін.), додержуючись уже існуючої тріади правоможностей, обов'язково вказували на визначальні ознаки права власності: його реалізацію тільки своєю владою і у власних інтересах, для забезпечення здійснення власних потреб, на свій розсуд і незалежно від третіх осіб.

Коли ми дійшли висновку, що управління майном, переданим у довірче управління, означає здійснювати правоможності з володіння, користування та розпоряджання таким майном, виникає питання: чи це має управитель також і права власності на таке майно? Але українське цивільне законодавство не передбачає можливості «розщеплювати» право власності між декількома особами, та ще при цьому й визначати необхідний обсяг здійснення управлінських функцій: *dominium duorum plurimum in solidum esse non potest*. Отже, управитель майна не може претендувати на цілу тріаду правоможностей власності. Де ж проходить межа, що відокремлює титули власника і довірчого управляючого? Фактично, довірчий управляючий є володарем переданого у довірче управління майна. А така зручна категорія, як «утримування майна» (тобто володіння не для себе, а в інтересах іншої особи) напому праву *de jure* не відома.

Довірчий управляючий під час здійснення своїх функцій має повноваження, аналогічні повноваженням власника. Тільки вони не носять виключного характеру. Навіть самі повноваження виникають у довірчого управляючого тільки за волею власника майна – установника управління, і не виключають прав самого власника на це майно. Власник розпоряджається своїм правом на власний розсуд і обмежений тільки нормами закону, тоді як управляючий обмежений не тільки рамками закону, а й волею (розсудом, інтересом) установника управління, врахування якої закріплена в договорі довірчого управління майном. Таким чином, довірчий управляючий не є носієм речового права і тому немає потреби залозипувати конструкцію «розщепленої» власності з англо-американського права, прихильниками якої є деякі автори [8, 9, 10]. Юридичний зміст зобов'язальних відносин порівняно з чітко визначеним правом власності є багатоваріантним. У кожному конкретному договорі довірчого управління майном буде різний юридичний зміст, а отже буде різним і обсяг правоможностей, яким власник наділяє управляючого залежно від цілей, умов договору, особистості управляючого, його професійного досвіду, ділової репутації тощо.

Із усього вищевикладеного можна зробити висновок, що під довірчим управлінням майном розуміється ініціативна самостійна діяльність управляючого з реалізації чужих суб'єктивних прав і обов'язків, яка може бути спрямована на збереження, примноження переданого в довірче управління майна, а також зменшення або попередження збитків від цього майна шляхом реалізації правоможностей володіння, користування та розпоряджання в обсязі, встановленому установником управління.

Така форма управління майном, як довірче управління, здатна гармонійно поєднати економічні інтереси з правовою моделлю їх забезпечення, спрямува-

ти елементи механізму правового регулювання на економічні процеси, відповідаючи змісту і діям встановлення управління між суб'єктами цивільно-правових відносин в Україні.

Список літератури: 1. Постановление Пленума Верховного Суда Украины «О практике рассмотрения дел о наследовании» от 24.06.1983 г. // Бюллетень законодательства и юридической практики Украины. 1993. №2. 2. Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву: из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права». М., 2000. 3. Гражданское и торговое право капиталистических государств / Отв. ред. К.К. Явичев. М., 1996. 4. Михеева Л.Ю. Доверительное управление имуществом / Пол. ред. В.М. Чернова. М., 1999. 5. Слосаревский Н.Н. Теоретические проблемы договорного управления чужим имуществом в Украине: Дис... канд. юрид. наук. Харьков. НЮА Украины им. Я. Мудрого. 1999. 6. Ефимова Л.Г. Банковское право: Учеб. пособие. М., 1994. 7. Майданник Р. Довірче управління векселями: практика застосування, поняття та види // Підприємництво, господарство і право. 2001. №6. С.37–41. 8. Майданник Р.А. Трест: собственность и управление капиталами (природа прав, ролентия в праве Украины). К., 1995. 9. Рябов А.А. Трест в российском праве // Государство и право. 1996. №9. 10. Спичченко С.А. Институт права доверительной собственности и его действие в Украине: Дис... канд. юрид. наук. Харьков. Уп-г внутр. дел. 1997.

Надійшло до редакції 18.02.02

С.В. Томчишин

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ПІДПРИЄМНИЦТВО*

Ринкові перетворення останнього часу обумовили поширення ринкових законів та механізмів у всій сфері економічного життя. За сучасних умов зовсім не уявляється функціонування економіки без свободи підприємництва. Тому в останній час правова регламентація економічної діяльності будь-яких суб'єктів цивільних відносин була поставлена у залежність від того, чи є така діяльність підприємницькою?

Це питання у законодавстві та правовій доктрині, як правило, вирішується шляхом визначення легального та доктринального *поняття підприємництва* та закріпленням *принципів регулювання підприємницької діяльності*.

---

* Слід відмітити, що економічна та правова доктрина та законодавство різних країн, у тому числі України, характеризуються чисельністю термінів, що визначають ринкові майнові відносини. Так відносини традиційно охоплюють комерційну, торгіву, підприємницьку чи господарську діяльність. Як правило, використання у законодавстві того чи іншого терміну зумовлене багатовіковою завоювальною та правозастосовною практикою. Проте, вивчення правової літератури дозволяє стверджувати про сиробні у науковій літературі в останній час дати змістову відмінність вказаних понять. У більшості випадків такі спроби лишаються марними і не мають практичного значення. Софістична спрямованість більшої з них заслуговує на увагу лише стосовно питання термінологічної єдності. Вивчення законодавства України дозволяє відмітити про використання при визначенні ринкових майнових відносин, як правило, поняття «підприємництво». У зв'язку з цим ми, не вдаючись до змістового обґрунтування, використовуємо термін «підприємництво».